

6. Чарыкова О. Н. Роль глагола в репрезентации индивидуально-авторской модели мира в художественном тексте : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Воронежский гос. ун-т. Воронеж, 2000. 39 с.

7. Bajda J. Poezja a sztuki piękne. Warszawa : DiG, 2003. 304 s.

8. Matusiak A. W kręgu secesji ukraińskiej. Wybrane problemy poetyki twórczości pisarzy «Młodej Muzy». Wrocław : Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. 395 s.

УЗРОЎНІ ВАЛОДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВАЙ ЯК ЗАМЕЖНАЙ: СТРУКТУРА АПІСАННЯ І СПАСАБЫ ВЫМЯРЭННЯ

Л. І. Сямешка

*Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы,
вул. Маскоўская, 15, 220007, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
lidiya1408@gmail.com*

Праектаванне сістэмы ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай грунтуецца на ўвазе да вынікаў навучання, пад якімі разумеецца пэўны ўзровень камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў і тэставыя спосабы яе вымярэння. Распрацоўка метадычнай канцэпцыі апісання структуры беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі, суадноснай з еўрапейскім стандартам, адносіцца да ліку актуальных задач дыдактыкі беларускай мовы як замежнай. У артыкуле прапанаваны аналіз арганізацыйнай схемы апісання параметраў кампетэнцыі як аб'ектаў тэставага кантролю і крытэрыяў яе ацэнкі, распрацаванай дзеля патрэб сертыфікацыі ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай. Даследаванне мае на мэце паказаць, што апісанне беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі суадносіцца з катэгорыямі еўрапейскай сістэмы стандартаў у галіне вывучэння сучасных моў. Артыкул падрыхтаваны ў рамках навуковага даследавання «Распрацоўка адукацыйных стандартаў і тыпавых тэстаў па беларускай і рускай мовах як замежных», якое выконваецца ў межах Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў (на 2016–2020гг.) «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства».

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная; беларускамоўная камунікатыўная кампетэнцыя; сістэма сертыфікацыі ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай; стандарты экзаменацыйных патрабаванняў; тэст па беларускай мове як замежнай (ТБМЗ).

Змены ў сістэме сучаснай моўнай адукацыі, звязаныя з усталяваннем стандартаў дзейнаснай парадыгмы, актуалізуюць пытанні арганізацыі навучання мове як камунікатыўнай дзейнасці і ацэнку яго вынікаў праз развіццё ў навучэнцаў камунікатыўнай кампетэнцыі ў роднай і/ці замежнай мовах. У галіне дыдактыкі беларускай мовы як замежнай працэсы стандартызацыі арыентаваны на стварэнне мадэлі беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі як стратэгічнай мэты і выніку навучання, змест і структура якой класіфікуюцца на шэсць узроўняў, і стварэнне сістэмы сертыфікацыі ўзроўняў валодання беларускай мовай як замежнай (далей – БМЗ).

Распрацоўка сістэмы сертыфікацыйных узроўняў і адпаведнага экзамену “Тэст па беларускай мове як замежнай” (ТБМЗ) са статусам міжнароднага, якая вырашае задачу далучэння БМЗ да еўрапейскай сістэмы стандартаў, патрабуе ўліку шэрагу кваліфікацыйных крытэрыяў, галоўныя з якіх: суадноснасць узроўняў кампетэнцыі з агульнаеўрапейскай сістэмай узроўняў і гарантыя адпаведнасці тэстаў незалежнай сістэме максімальна поўнага апісання ўзроўняў кампетэнцыі ў фармаце дакладных, дыягнастычна сфармуляваных дэскрыптараў уменняў і навыкаў як аб’ектаў кантролю. У сувязі з гэтым становіцца актуальнай уніфікацыя падыходаў да дыферэнцыяцыі аспектаў камунікацыі і параметраў валодання мовай, якія сведчаць пра той ці іншы ўзровень кампетэнцыі навучэнцаў, і вызначэнне агульных (супастаўных з еўрапейскімі) катэгорый і паняццяў, якія забяспечваюць эквівалентнасць апісання ўзроўняў кампетэнцыі. У прапанаваным артыкуле разглядаюцца метадалагічныя аспекты праектавання мадэлі беларускамоўнай кампетэнцыі, рэпрэзентаванай у фармаце *Стандартаў* экзаменацыйных патрабаванняў, праз якія магчыма адназначна сфармуляваць, што павінен ведаць навучэнец на тым ці іншым узроўні, і што неабходна ацаніць на экзамене.

Паняцце “камунікатыўная кампетэнцыя” – складаная, шматаспектная катэгорыя, якая ўключае комплекс прымет, абумоўленых камунікатыўнай прыродай мовы, індывідуальнымі рысамі асобы і асаблівасцямі авалодання мовай як сродкам стасункаў. У розных лінгваметадычных парадыхмах камунікатыўная кампетэнцыя, хоць і прызнаецца за базісную катэгорыю, якая ёсць мэтай і вынікам вывучэння мовы. тым не менш мае розныя інтэрпрэтацыі, неадназначна трактуюцца змест і структура яе складнікаў і тэрміны для іх абазначэння, па-рознаму вызначаюцца суадносіны паміж імі. Выпрацоўка дзеля дыдактычных мэтаў адзінага падыходу ў адносінах да структуры складнікаў кампетэнцыі, іх фармулёўкі і арганізацыйнай схемы апісання адносіцца да ліку актуальных пытанняў сучаснай тэорыі практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай.

За аснову распрацоўкі *Стандартаў* экзаменацыйных патрабаванняў да ўзроўняў беларускамоўнай кампетэнцыі – нарматыўнага дакумента Дзяржаўнай камісіі па атэстацыі валодання беларускай мовай як замежнай прынята канцэпцыя камунікатыўнай кампетэнцыі, распрацаваная экспертамі Рады Еўропы [1], у парадыхме якой асаблівая ўвага надаецца кантэксту камунікатыўнай дзейнасці – комплексу ведаў, звязаных з паняццем *камунікатыўная сітуацыя* (суразмоўцы, іх сацыяльны статус і сацыяльныя ролі, матывы, тэмы і мэты камунікацыі, месца і спосаб стасункаў і інш.). Паводле гэтай канцэпцыі, камунікатыўная кампетэнцыя разглядаецца як здольнасць вырашаць сродкамі мовы актуальныя камунікатыўныя задачы ў розных сацыяльна і культурна дэтэрмінаваных сітуацыях і сферах стасункаў. Змест паняцця “камунікатыўная кампетэнцыя” вызначаецца ў сувязі з паняццем “*дзеінасць асобы*” і

апісваецца [1, с. 10–13] як сума ведаў, уменняў і характэрных рыс асобы, якія развіваюцца ў працэсе вывучэння і выкарыстання мовы і дазваляюць асобе выконваць камунікатыўныя задачы і дзеянні ў розных сітуацыях і ўмовах. Усе віды дзейнасці, якія маюць свой “матыў, задачу, спосаб выканання і вынік”, развіваюць уменне камунікацыі, таму іх можна лічыць складнікамі камунікатыўнай кампетэнцыі. Дзеля больш цэласнага ўспрымання структуры кампетэнцыі яны аб’яднаны ў дзве групы: *агульныя* (невербальныя) кампетэнцыі (*General competence*), неабходныя для разнастайнай дзейнасці (але не адмыслова для маўленчай), і *камунікатыўная моўная* кампетэнцыя (*Communicative language competence*), якая забяспечвае магчымасць дзейнічаць з дапамогай моўных сродкаў. Складнікамі *агульныя* кампетэнцыі выступаюць: *дэкларатыўныя* (*savoir*) веды (як сістэма арыенціраў пра свет, карціна свету); *сацыякультурныя* веды (з розных галін культуры носбітаў мовы, з гісторыі краіны і інш.), якія разглядаюцца як важная частка агульнай карціны свету; *кагнітыўная* кампетэнцыя (уменні, навыкі пазнавальнай дзейнасці); *экзістэнцыяльная* кампетэнцыя і індывідуальна-псіхалагічныя асаблівасці асобы (погляды, каштоўнасці, перакананні, тып пазнавальнай здольнасці і інш.), якія дазваляюць з пэўнай ступенню паспяховасці ажыццяўляць камунікатыўную дзейнасць і карэктна карыстацца мовай.

Камунікатыўная моўная кампетэнцыя разглядаецца як стратэгічная мэта і інтэграваны вынік навучання мове. Асноўныя параметры яе структуры рэпрэзентуюцца праз тры асноўныя метакатэгорыі апісальнай схемы: 1) камунікатыўная (маўленчая) дзейнасць (навыкі, уменні карыстання мовай, дзе ўвасоблены ўсе магчымыя спосабы маўлення (*слуханне, чытанне, пісьмо, гаварэнне, інтэракцыя, медыяцыя*)), 2) камунікатыўныя (маўленчыя) стратэгіі, неабходныя для паспяховай камунікатыўнай дзейнасці, 3) складнікі камунікатыўнай кампетэнцыі: *лінгвістычная* кампетэнцыя (веды і здольнасць карыстацца моўнымі сродкамі для пабудовы карэктна сфармуляваных і дакладных паводле сэнсу выказванняў); *сацыялінгвістычная* (здольнасць успрымаць і ствараць выказванні ў адпаведнасці з канкрэтным сацыялінгвістычным кантэкстам камунікацыі), *прагматычная* кампетэнцыя, у складзе якой актуалізуецца дыскурсіўная і стратэгічная (кампенсаторная) кампетэнцыі. Агульная схема апісання кампетэнцыі грунтуецца на аналізе выкарыстання мовы з пункту гледжання *стратэгіі*, неабходных для рэалізацыі камунікатыўнай кампетэнцыі дзеля ажыццяўлення дзеянняў і працэсаў, стварэння і ўспрымання тэкстаў, пабудовы дыскурсу на пэўныя тэмы.

З улікам прапанаванай структуры, галоўным параметрам апісання ўзроўняў беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі выступаюць катэгорыі, якія ляжаць у аснове маўленчай дзейнасці. Пад маўленчай дзейнасцю падразумяваецца практычнае прымяненне камунікатыўнай кампетэнцыі ў пэўнай сферы і сітуацыі ў працэсе ўспрымання і/ці стварэння

вусных і пісьмовых тэкстаў, накіраванае на выкананне канкрэтнай камунікатыўнай задачы. Тэарэтычнай асновай для ўзроўневай дыферэнцыяцыі аспектаў валодання мовай і кампетэнцыі навучэнцаў выступае сам змест паняцця “ўзровень валодання мовай”, які вызначаецца як паказчык (характарыстыка) камунікатыўнай кампетэнцыі, “ступень авалодання якой ацэньваецца з пункту гледжання агульнай эфектыўнасці працэсу маўленчых стасункаў і рэалізацыі ўменняў і навыкаў ажыццяўляць камунікацыю ў канкрэтных сітуацыях з улікам бегласці, гнуткасці маўлення, дарэчнасці выкарыстання моўных і маўленчых сродкаў” [1, 29]. На кожным з шасці ўзроўняў валодання беларускай мовай апісваюцца агульныя параметры кампетэнцыі і канкрэтызаваныя ўменні, навыкі ў межах розных відаў маўленчай дзейнасці. Якасныя характарыстыкі маўленчай дзейнасці, набытыя ў працэсе навучання, якія сведчаць пра ступень валодання рознымі яе складнікам, выступаюць аб’ектам тэставага кантролю. Прымаючы пад увагу, што кожны акт выкарыстання мовы адбываецца ў кантэксце пэўнай сітуацыі, у пэўнай сферы і абумоўлены пэўнай патрэбай, матывам, тэмай, а таксама залежыць ад шэрагу сацыяльна-культурных чыннікаў (веды традыцый, нормаў маўленчых паводзін), умоў і характару камунікацыі і індывідуальна-псіхалагічных асаблівасцей камунікантаў, складнікамі прадметнай структуры камунікацыі і мадэлі маўленчага развіцця навучэнцаў выступаюць рэпрэзентаваныя ў стандартах у форме пэўных каталогаў і спісаў наступныя лінгвадыдактычныя катэгорыі: 1) камунікатыўныя задачы і інтэнцыі; 2) сферы, тэматыка і тыповыя сітуацыі беларускамоўных стасункаў; 3) магчымыя камунікатыўныя ролі навучэнцаў як удзельнікаў стасункаў; 4) актуальныя для гэтых роляў віды дыскурсаў (тэкстаў); 5) суадносныя з гэтымі дыскурсамі функцыянальна-стылявыя і лексіка-граматычныя падсістэмы. Усе гэтыя аспекты камунікацыі і кампетэнцыі навучэнцаў, градуіраваныя па ўзроўнях, складаюць змест навучання і тэставага кантролю. Такім чынам, можна канстатаваць, што сістэма ТБМЗ вымярае ўзроўні: 1) сфарміраваных маўленчых уменняў, 2) камунікатыўных стратэгий і тактык маўленчых паводзін у розных сферах і сітуацыях, дынаміка авалодання якімі выяўляецца праз здольнасць прымяняць іх для дасягнення мэты камунікацыі ў розных сітуацыях, а таксама тэсціруе 3) складнікі камунікатыўнай кампетэнцыі: лінгвістычны, сацыялінгвістычны, прагматычны, якія рэалізуюцца ў канкрэтных сферах жыцця праз стварэнне, успрыманне і разуменне тэкстаў дзеля вырашэння пэўных камунікатыўных задач.

Узроўні кампетэнцыі як сістэма патрабаванняў і ацэнкі грунтуюцца на агульнаеўрапейскіх шкалах дэскрыптарнаў, якія акрэсліваюць у даступнай і зразумелай форме, чым трэба авалодаць навучэнцу, каб карыстацца мовай, а таксама якія веды і ўменні яму неабходна набыць, каб камунікацыя была паспяховай. Выразныя і дакладныя дэскрыптары камунікатыўных уменняў

і іх рэалізацыі ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці даюць магчымасць вызначаць мэты навучання і фіксаваць дасягненні навучэнца, ацэньваючы іх у балах у адпаведнасці з параметрамі гэтых паказчыкаў, што дазваляе эфектыўна кіраваць адукацыйным працэсам і ажыццяўляць карэляцыю зместу навучання з вучэбнымі дасягненнямі навучэнцаў. Так, напрыклад, маючы на мэце пэўны ўзровень валодання мовай, можна дакладна апісаць задачы навучання, выкарыстаўшы таксанамічную схему параметраў. Пры неабходнасці (з улікам мэты і пажаданах вынікаў навучання) магчыма дэталізаваць класіфікацыю параметраў.

Комплексны кантроль рэалізацыі кампетэнцыі ажыццяўляецца паводле наступных катэгорый: а) агульныя паказчыкі камунікацыі: выніковасць (у якой ступені рэалізаваны маўленчыя інтэнцыі і камунікатыўныя задачы); эканамічнасць і адэкватнасць сродкаў (наколькі эканомна дасягнуты мэты); прыдатнасць формы і зместу; б) канкрэтныя паказчыкі камунікатыўнай дзейнасці (параметры кампетэнцыі ў розных відах маўлення): *для чытання і аўдыявання* – складанасць, звязаная з успрыманням структуры тэксту, глыбіня разумення зместу, хуткасць, незалежнасць; *для пісьма* – правільнасць, адпаведнасць камунікатыўным задачам, паўната выказвання, складанасць; *для гаварэння* – дыяпазон, дакладнасць, бегласць, звязнасць; в) *кагнітыўная* кампетэнцыя (стратэгіі маўленчай дзейнасці, рацыянальныя прыёмы пазнавальнага працэсу); г) *сацыякультурная* кампетэнцыя (эфектыўнасць стасункаў з носьбітамі беларускай лінгвакультуры на аснове ведаў пра беларускі свет, уменне атрымаць з моўных адзінак культурную інфармацыю і карыстацца ёю); д) складнікі камунікатыўнай кампетэнцыі: *лінгвістычны* (правільнасць і дакладнасць выкарыстання лексіка-граматычных формаў, вымаўлення і інш); *сацыялінгвістычны* (варыятыўнасць, дарэчнасць маўлення, этыкетныя нормы маўленчых паводзін); *прагматычны*, у тым ліку *дыскурсіўны* (складанасць тэм, звязнасць, кагезійная арганізацыя тэксту, паўтаральнасць дзеля звязнасці і інш.).

Такім чынам, дэталёвае апісанне параметраў кампетэнцыі як з боку сэнсавага кантэнту камунікацыі, так і з пазіцыі дынамікі маўленчай здольнасці асобы, робіць празрыстым змест экзаменаў і тэстаў і дазваляе асэнсаваць, што і ў якім аб'ёме неабходна вывучыць, каб карыстацца беларускай мовай на тым ці іншым узроўні. Стандарты экзаменацыйных патрабаванняў да ўзроўняў кампетэнцыі, рэпрэзентаваныя ў фармаце эталонных індыкатараў уменняў, ствараюць аснову для распрацоўкі вучэбных праграм, экзаменацыйных матэрыялаў, падручнікаў і іншых навучальных сродкаў. Мэты, змест навучання БМЗ і метады ацэнкі, закладзеныя ў стандартах, накіраваны на развіццё навыкаў рэальнай камунікацыі на беларускай мове, іх ацэнку і атрыманне зваротнай сувязі праз удзел у маўленчай дзейнасці, на авалоданне камунікатыўнымі стратэгіямі, прыдатнымі ў тым ці іншым сітуацыйным кантэксце, на

фарміраванне ўмення асэнсавана адбіраць прадметны беларускі кантэнт і ўмець з ім працаваць, на падтрымку і развіццё індывідуальных інтэлектуальных якасцей навучэнцаў і ўмення вучыцца, на павышэнне матывацыі да далейшага вывучэння беларускай мовы..

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. Common European Framework of Reference // Council of Europe [Electronic resource]. URL: http://www.coe.int/t/DG4/linguistic/Source/CECR_EN.pdf [«Общеввропейские компетенции владения иностранным языком : Изучение, обучение, оценка». Московский государственный лингвистический университет (русская версия). 2003] (дата звароту: 18.11.2020).

НАЗВЫ ПЛАЦЯЖОЎ І ПАДАТКАЎ У СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Г. К. Ціванова

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Карла Маркса, 31, 220050, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
galina.tsivanova@gmail.com*

Разглядаецца адна з тэматычных груп старабеларускай эканамічнай лексікі перыяду XIV - XVIII стагоддзяў – назвы плацяжоў і падаткаў. Апісваецца іх семантыка і этымалогія. Даследуюцца мадэлі ўтварэння і словаўтваральная актыўнасць лексем і словазлучэнняў тэрміналагічнага характару. Робіцца выснова пра значную перавагу ўласнабеларускіх складнікаў гэтай тэматычнай групы над запазычаннямі.

Ключавыя словы: старабеларуская мова; гісторыя эканамічнай лексікі; назвы плацяжоў і падаткаў; гістарычнае словаўтварэнне; словаўтваральная актыўнасць; даўнія запазычанні.

Пра асаблівасці пачатковага этапу фарміравання беларускай эканамічнай лексікі і тэрміналогіі можна меркаваць не толькі зыходзячы з фактаў гісторыі развіцця эканамічных адносін, але і ацаніўшы склад і семантычную разнастайнасць адпаведнай лексікі ў старабеларускай мове. Крыніцай інфармацыі тут служыць «Гістарычны слоўнік беларускай мовы». Выбраныя лексемы гэтай тэматычнай групы часта з'яўляюцца мнагазначнымі, іх значэнні часткова або поўнасцю супадаюць, але па меры ўжывання стыхійна пачынае пераважаць адна з намінацый – гэтым самым агульнаўжывальнае слова функцыянальна набліжаецца да тэрміна.

Апроч таго немалаважнай з'яўляецца ацэнка словаўтваральнай актыўнасці і здольнасці слова ўваходзіць ва ўстойлівыя словазлучэнні, якія ілюструюць гіпа- і гіперанімічныя адносіны ў данай тэматычнай групе, што ў сваю чаргу з'яўляецца ўскосным адлюстраваннем рэальнага эканамічнага жыцця пэўнага перыяду.